

Розділ 4

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

<http://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-2-11>
УДК 351.746.1

Карамишев Дмитро Васильович

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічної політики
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1617-3240>
e-mail: dvk1vip@gmail.com

Гордієнко Людмила Петрівна

кандидат медичних наук, доцент,
завідувач кафедри медицини катастроф та військової медицини
Полтавського державного медичного університету,
вул. Шевченка, 23, м. Полтава, 36011, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2157-7573>
e-mail: hordienko.82@gmail.com

ТАКТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛADOVA НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВСЕОХОПЛЮЮЧОЇ ОБОРОНИ ЗА УМОВ КОНВЕНЦІЙНОЇ І ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Анотація. У статті досліджуються сутність та особливості поняття тактична безпека як складової національної безпеки, всеохоплюючої оборони та повоєнного відновлення України за умов конвенційної і гібридної війни, визначення основних умов, принципів та методичних підходів щодо здійснення заходів тактичної безпеки, застосування відповідних способів і засобів, спрямованих на підвищення ефективності забезпечення захисту населення, що перебуває під впливом конвенційних і гібридних загроз, особистої, групової та колективної безпеки громадян України. Проведений аналіз таких складових національної безпеки, як «державна безпека», «воєнна безпека», «громадська безпека» та «індивідуальна безпека». Запропоновано для уведення в науковий обіг поняття «тактична безпека» з урахуванням її характерних ознак та рівнів забезпечення.

© Карамишев Д. В., Гордієнко Л. П., 2023



This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

Наголошується на тому, що в умовах як конвенційної, так і гібридної війни, на жаль, найбільш вразливою є проблема забезпечення безпеки людини, що є результатом непередбачуваних наслідків як явної, так і прихованої військової агресії переважно на територіях, що опинилися та перебувають в умовах бойових дій та тимчасової окупації. Зосереджено увагу на тому, що зазначена проблема посилюється і потребує розробки комплексу невідкладних, зокрема, тактичних заходів щодо її врегулювання за допомогою як наявних ресурсних можливостей, так і потенційних, у тому числі інноваційних технологій, способів і засобів та шляхом поєднання суспільної свідомості, державних механізмів регулювання, державно-приватного партнерства, цивільно-військової взаємодії і громадської активності та участі за рахунок проактивних громадських структур і обізнаних громадян, у тому числі на основі міжнародного досвіду протидії гібридним загрозам.

Визначено, що тактична безпека – це інтегроване поняття, яке одночасно є похідним від воєнної безпеки, громадської безпеки та індивідуальної безпеки особистості та відповідно, може мати три основні змістовні складові: військову (складова воєнної безпеки), цивільну (складова громадської безпеки та безпеки особистості), а також інтегровану, що відбивається у концепцію цивільно-військової взаємодії задля забезпечення тактичної безпеки в умовах гібридної війни. Вона зумовлена перманентною потенційною і раптовою дією різних чинників, загроз і впливів, передусім тих що важко передбачити в умовах як конвенційної, так і гібридної війни і спрямована на швидке запобігання і термінове реагування на ці фактори, що передбачає комплекс дій: особистих, групових, колективних та використання відповідних засобів індивідуального, групового і колективного захисту, допомоги та догляду, що спрямовані на усунення загрозливих для життя станів та їх наслідків.

Зазначено, що важливою складовою планування заходів з реалізації Стратегії національної безпеки України є поширення загальносуспільної культури безпеки, чітке усвідомлення перспективної моделі організації та забезпечення тактичної безпеки, розмежування її рівнів та видів для окремих категорій населення, працівників та проактивних громадян, що беруть участь у повоєнному відновленні. Запровадження заходів тактичної безпеки сприятиме забезпеченню належного рівня воєнної, громадської та особистої безпеки людини та підвищення захищеності населення від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій, а також небезпек, що виникають під час або внаслідок як збройних, так і прихованих конфліктів та повоєнного відновлення в умовах як конвенційної, так і гібридної війни.

Зроблено висновок про те, що тактична безпека є інтегрованим видом безпеки, який перебуває у сфері відносин між цивільним і військовим секторами, що в перспективі може трансформуватися в концепцію цивільно-військової взаємодії щодо запобігання та реагування на різні надзвичайні ситуації та небезпечні події, налагодження ефективної взаємодії між цивільними та військовими структурами та під час виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки, всеохоплюючої оборони та повоєнного відновлення за умов конвенційної і гібридної війни.

Ключові слова: *національна безпека, державна безпека, громадська безпека, воєнна безпека, тактична безпека, конвенційна і гібридна війна, гібридні загрози, всеохоплююча оборона*

Як цитувати: Карамішев Д. В., Гордієнко Л. П. Тактична безпека як складова національної безпеки та всеохоплюючої оборони за умов конвенційної і гібридної війни. *Теорія та практика державного управління*. 2023. Вип. 2 (77). С. 188–205. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-2-11>

Постановка проблеми. Розуміння безпеки людини в суспільстві в умовах невизначеності, непередбачуваності та під впливом гібридних загроз дозволяє поставити питання відповідності чи невідповідності сучасним міжнародним концептам людської безпеки, визначити ключові «больові точки» та запропонувати можливі механізми вирішення окремих проблем у площині безпеки [1].

Програма Розвитку Організації Об'єднаних Націй (UNDP) у щорічному звіті про розвиток людства у 1994 році: «Нові виміри безпеки людини» визначає безпеку людини, яка має два головні аспекти: по-перше, безпеку від таких хронічних загроз, як голод, захворювання та репресії; по-друге, захист від раптових і шкідливих руйнівних ситуацій за умов повсякденного життя. При цьому наголошується, що такі загрози можуть існувати на всіх рівнях життєдіяльності та розвитку суспільства» [25]. За визначенням Програми Розвитку Організації Об'єднаних Націй, безпека людини трансформує традиційне уявлення щодо безпеки як безпеки держави, внаслідок чого об'єкт безпеки змінює фокус від держави до людини [21], акцентуючи увагу на її індивідуальних правах і свободах та захисті від традиційних та нетрадиційних загроз [23].

Перебування будь-якої країни, навіть із розвиненою демократією в стані гібридної війни, зумовлює визначення пріоритетів державної політики у сфері безпеки, змінюючи її вектор від забезпечення індивідуальної безпеки людини до забезпечення всеохоплюючої безпеки, де безпека людини, як категорія, що є чутливою до демократичних впливів, що пов'язані із забезпеченням її прав та свобод, потребує інституціалізації та реальних механізмів захисту шляхом реалізації відповідних заходів. Зазначене актуалізувало та зумовило проведення даного дослідження.

Отже, людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека є найвищою соціальною цінністю в Україні. Реалізація цієї норми Конституції є головною ціллю державної політики національної безпеки [12].

Важливим чинником безпеки людини і громадянина є забезпечення конституційних гарантій, громадянських прав і свобод з боку держави, недопущення поглиблення дискримінації за будь якими ознаками, а також зрушення можливостей розвитку людини. Ключовою складовою комплексної та всеохоплюючої безпеки людини в умовах гібридної війни є суто безпекова складова, що пов'язана передусім із загрозами життю, здоров'ю і добробуту людини під впливом різних негативних і навіть непередбачуваних чинників. Відповідна складова також має різні характеристики, а також певні проблеми, суперечності та особливості. Зокрема ті, що стосуються забезпечення громадської безпеки і правопорядку за допомогою силових відомств, а також безпеки особистості із дотриманням при цьому основних прав і свобод людини і громадянина. Однак, ці вирішення зазначених проблем не є предметом даного дослідження.

В умовах як конвенційної, так і гібридної війни, на жаль, найбільш вразливою є проблема забезпечення безпеки людини, що є результатом непередбачуваних наслідків як явної, так і прихованої військової агресії переважно на територіях, що опинилися та перебувають в умовах бойових дій та тимчасової окупації та під час повоєнного відновлення. Зазначена проблема посилюється і потребує

розробки комплексу невідкладних, зокрема, тактичних заходів щодо її врегулювання за допомогою як наявних ресурсних можливостей, так і потенційних, у тому числі інноваційних технологій, способів і засобів та шляхом поєднання суспільної свідомості, державних механізмів регулювання, державно-приватного партнерства, цивільно-військової взаємодії і громадської активності та участі за рахунок проактивних громадських структур і обізнаних громадян, у тому числі на основі міжнародного досвіду протидії гібридним загрозам [22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз літературних джерел, що відображають проблемні питання реалізації концепції національної безпеки, визначення методичних підходів щодо використання способів і засобів забезпечення захисту населення в умовах як конвенційної, так і гібридної війни в Україні висвітлено у працях представників різних наукових шкіл. Різним аспектам та проблемним питанням реалізації державної політики щодо забезпечення національної, державної, громадської та особистої безпеки в Україні приділена увага значної кількості українських дослідників, зокрема таких, як: В. Антонов, В. Білоус, А. Білял, В. Вагапов, О. Гончаренко, Р. Джангужин, А. Кислий, В. Колісник, І. Корж, О. Корнієвський, Е. Лисицин, Н. Нижник, В. Омельчук, М. Орел, Г. Ситник, М. Стрельбицький, Д. Тимомиров, О. Труш, В. Храмов, Ю. Шемшученко, О. Щербанюк та ін.

Метою статті є обґрунтування сутності та особливостей поняття тактична безпека як складової національної безпеки, всеохоплюючої оборони та повного відновлення України за умов конвенційної і гібридної війни, визначення основних умов, принципів та методичних підходів щодо здійснення заходів тактичної безпеки, застосування відповідних способів і засобів, спрямованих на підвищення ефективності забезпечення захисту населення, що перебуває під впливом конвенційних і гібридних загроз, особистої, групової та колективної безпеки громадян України.

Застосована **методологія і методи**. Методичний інструментарій, що використовувався для вирішення поставленої у статті мети, включає в себе системний підхід, концептуальний і функціонально-інтеграційний підходи, а також комплекс загальнонаукових і спеціальних методів і способів дослідження: спостереження, аналогії, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, узагальнення, евристичний, а також нормативний, інституційний, інформаційно-аналітичний методи.

Виклад основного матеріалу. За визначенням В. Храмова, безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. Відповідно до такої суб'єктності, безпеку слід поділяти на особисту, громадську, національну, колективну [20].

І. Корж пропонує поділити систему безпеки в Україні на дві підсистеми – зовнішню і внутрішню, а також на три основні її об'єкти: особистість, її права і свободи; суспільство, його матеріальні і духовні цінності; держава та її основні ознаки. Під внутрішньою безпекою пропонується розуміти збалансований стан функціонування особистості, суспільства та держави, завдяки якому існуючі суспільні правовідносини, спрямовані на прогнозування, попередження, своєчасне виявлення та мінімізацію впливу існуючих та потенційних ви-

кликів, ризиків, небезпек та загроз усередині держави, або уникнення їх, що дозволяє зберегти систему суспільних та державних цінностей та подальший їх розвиток. Відповідно, під зовнішньою безпекою – збалансований стан функціонування особистості, суспільства та держави, під час якого існуючі суспільні правовідносини спрямовані на прогнозування, попередження, своєчасне виявлення та мінімізацію впливу існуючих та потенційних за межами держави викликів, ризиків, небезпек та загроз чи уникнення їх, що дозволяє зберегти систему суспільних та державних цінностей і їх розвиток [9].

Щодо поняття «національна безпека», то відповідно до рекомендацій Фонду національної та міжнародної безпеки при ЮНЕСКО національна безпека визначають як «систему державних та суспільних гарантій стабільного розвитку нації, захисту її базових цінностей та інтересів, джерел духовного та матеріального благополуччя від зовнішніх та внутрішніх загроз» [15].

Закон «Про національну безпеку» у США від 1947 р. [24], визначив національну безпеку як інтеграцію питань внутрішньої, зовнішньої та військової політики на користь вироблення врівноваженого підходу до вирішення проблеми використання різних засобів – військових та невійськових у зовнішній політиці для забезпечення власної безпеки. Тож, у цьому визначенні змісту національної безпеки наголошується на заходах США переважно у зовнішній сфері [16].

Закон України «Про національну безпеку України» наголошує на тлумаченні поняття «національна безпека», як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [5].

Категоризація поняття національна безпека у працях українських дослідників характеризує її як ступінь захищеності життєво важливих інтересів, прав і свобод особистості, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз чи ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави [3]. При цьому її основою та домінуючим чинником є інтереси людини та громадянина, з яких виходять інтереси суспільства. За свідченням Нижник Н.Р., Ситника Г.П., Білоус В.Т., саме держава розглядається як інструмент, за допомогою якого забезпечуються належні умови для розвитку особистості, суспільства та самої держави, а вирішення проблем національної безпеки в теорії ґрунтується на трьох базових компонентах, якими є: інтереси – загрози – захист [11].

За визначенням В. О. Омельчука, М. П. Стрельбицького, С. Г. Гордієнка та ін., головною характеристикою якості стану безпеки нації та держави як організації політичної влади є її обороноздатність (можливість суверенної держави забезпечити територіальну недоторканність власними силами, що є найбільш значущою її характеристикою та здатність протистояти антиконституційним та антикорупційним проявам в суспільстві. У цілому, за визначенням цих авторів, категорія національної безпеки структурно визначається як ступінь захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод людини і громадянина, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз або ступінь відсутності загроз для реалізації прав і свобод людини, базових інтересів та цінностей суспільства та держави, і

однією з важливих його складових є державна безпека [6], де основними пріоритетами є державно-політичний та соціально-економічний аспекти.

У розвідках О. Корнієвського наголошується, що за сферами життєдіяльності національна безпека обмежується п'ятьма видами безпеки, до яких можливо віднести: економічну, соціально-політичну, воєнну, екологічну, інформаційну, а під тим чи іншим видом безпеки слід розуміти захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави у певній сфері [10].

Щодо рівнів національної безпеки, то як правило, прийнято визначати три взаємозалежні рівні «національної безпеки»: безпека людини (особистості) і громадянина, безпека суспільства та безпека держави [16]. При цьому, конкретний ступінь безпеки людини (громадянина) залежить від різних чинників, зокрема від політичного режиму, стану економіки та соціальної сфери, розвитку духовно-культурного потенціалу суспільства, сукупності умов, що дають змогу реалізувати права і свободи всіх суспільних груп населення та протистояти діям, що призводять до розшарування та розколу суспільства. Також від результатів вирішення проблеми прогнозування, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації загроз прогресивному розвитку суспільства у різних сферах його життєдіяльності. Пріоритетність тієї чи іншої складової національної безпеки визначається дією багатьох факторів, що можуть мати як суб'єктивний, так і об'єктивний характер, зокрема станом розвитку суспільних відносин, політичної системи, економічного устрою, інститутів громадянського суспільства, станом зовнішніх відносин з іншими країнами [16].

Щодо поняття «державна безпека», то воно тлумачиться, як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [12].

За визначенням С. Гордієнка та інших дослідників, безпека держави являє собою різновид національної безпеки, що передбачає спроможність держави забезпечувати стабільне функціонування державних та суспільних інституцій, а також стан їхньої захищеності від потенційних і реальних загроз. Щодо терміну «державна безпека», то він відображає тільки інституціалізовані спроможності забезпечення безпеки держави [4; 5; 6].

Захист суверенітету України та її територіальної цілісності є найважливішою функцією держави і справою народу України. Реалізація цієї норми Конституції України в умовах військової агресії обумовлює необхідність розробки такої стратегії воєнної безпеки, яка базується на всеосяжній обороні України. Щодо сектору безпеки та оборони України, то він складається із чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки [12].

Всеохоплююча оборона передбачає стримування і стійкість у ході її забезпечення. При цьому, стримування в контексті всеохоплюючої оборони України передбачає готовність держави до надання відсічі збройній агресії, створення цілісної системи територіальної оборони, вжиття превентивних заходів щодо

протидії воєнним загрозам, досягнення та підтримання спроможностей завдавати ворогу неприйнятних політичних, економічних, воєнних та інших, у тому числі репутаційних втрат, з огляду на які він буде змушений відмовитися від ескалації та припинить збройну агресію [13].

Щодо стійкості під час всеохоплюючої оборони України, то вона досягається здатністю системи державного управління швидко відновлюватися та адаптуватися до змін у безпековому середовищі й до тривалого протистояння, відсічі і стримуванні збройної агресії, забезпеченні спроможності та здібностей до здійснення всеохоплюючої оборони України, руху опору, ведення операцій (бойових, спеціальних, стабілізаційних дій), налагодження взаємодії з населенням [13].

Всеохоплююча оборона України передбачає підтримку певного балансу та синергії військових та невійськових засобів для забезпечення воєнної безпеки України, зокрема: координацію можливостей Збройних Сил України, інших складових сил оборони з можливостями інших складових сектору безпеки та оборони України; розвиток всіх ресурсних складових військового резерву; розвиток здібностей сил територіальної оборони Збройних сил України та руху опору за підтримки громадянського суспільства; використання нових високотехнологічних та високоефективних засобів ведення збройної боротьби [13].

Отже, на нашу думку, всеохоплююча оборона зумовлює побудову цілісної інтегрованої системи національної безпеки і оборони, де б гармонійно поєднувалися різні її складові, як-то державна безпека, воєнна безпека, громадська безпека і безпека особистості, а поняття «державна безпека» визначається, як збалансований стан функціонування держави, що досягається шляхом попередження, виявлення та мінімізації негативного впливу існуючих та ймовірних загроз державі, насамперед її конституційним засадам, територіальній цілісності, суверенітету, інститутам державної влади, політико-правової та економічної сфер і дозволяє державі ефективно реалізовувати призначення щодо забезпечення подальшого розвитку людини і громадянина, суспільства та держави. Цілком поділяючи на це думку І. Коржа, який також виділяє три визначальних види безпеки, які у своїй сукупності і системності складають безпеку України: державна безпека; суспільна безпека і безпека особистості (людини і громадянина) [9], вважаємо, що до визначальних видів безпеки, що формують інтегровану систему національної безпеки за умов гібридної війни слід віднести й воєнну безпеку, під якою слід розуміти захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу, а також інших життєво важливих національних інтересів від загроз воєнного характеру [12].

Що стосується громадської безпеки, то за визначенням Д. Тихомирова [18], її розуміння асоціюється з функціонуванням суспільних відносин. До сфери громадської безпеки належать суспільні відносини, що стосуються різних аспектів запобігання, реагування та усунення загроз життю, добробуту та здоров'ю людей, тобто забезпеченням достатнього рівня особистої безпеки громадян. При цьому громадську безпеку можна визначати як стан захищеності громадянського суспільства, що характеризується відсутністю небезпеки для життя та здоров'я людей, їхнього спокою та майнових прав.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає громадську безпеку та порядок, як захищеність життєво важливих для суспільства та особистості інтересів, прав і свобод людини та громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які забезпечують узгоджені заходи щодо реалізації та захисту інтересів від впливу різних загроз [12].

Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України визначає напрями державної політики гарантування захищеності прав і свобод людини і громадянина, цілі та очікувані результати їх досягнення з урахуванням різних реальних і потенційних загроз [12]. У проекті Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України [14] визначено пріоритети національних інтересів, цілі та напрями державної політики у сфері суспільної безпеки та цивільного захисту, до яких, зокрема, належать поетапне формування середовища безпеки через реалізацію стратегічних пріоритетів, як то: підвищення здібностей суб'єктів формування та реалізації політики у галузі суспільного та цивільного захисту; об'єднання зусиль держави, громадськості та бізнесу щодо зміцнення громадської безпеки та посилення цивільного захисту; затвердження у суспільстві культури безпеки.

Стратегічна ціль «Інституалізація системи координації та взаємодії у сфері громадської безпеки та цивільного захисту» відповідає пріоритету «Підвищення спроможностей суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері громадської безпеки та цивільного захисту». Реалізація зазначеної стратегічної цілі здійснюється, зокрема, шляхом досягнення таких оперативних цілей і завдань, як: удосконалення інституційних засад координації у сфері громадської безпеки та цивільного захисту, що включає нормативне регулювання, утворення центрів безпеки; посилення міжсекторальної взаємодії, що передбачає формування системи взаємодії сил громадської безпеки та цивільного захисту з органами публічної влади всіх рівнів [14].

Залишається проблемним недостатній рівень культури безпеки життєдіяльності населення і, отже, низька його поінформованість щодо правил поведінки під час виникнення різних надзвичайних ситуацій та небезпечних подій, а також низька активність населення та інститутів громадянського суспільства у здійсненні заходів цивільного захисту. Пріоритет «Затвердження у суспільстві культури безпеки» корелює зі стратегічною метою «Формування та розвиток культури безпеки у суспільстві». Реалізація зазначеної мети здійснюється шляхом досягнення наступних оперативних цілей та завдань: усвідомлення населенням цінності безпечного середовища та необхідності активного залучення до його створення, послідовний розвиток культури безпеки населення, впровадження її у суспільстві як способу підвищення рівня особистої та колективної безпеки, правил поведінки, спрямованих на підтримку самодисципліни, пріоритету дотримання правил безпеки, свідомих дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій [14].

Реалізація стратегічної мети, спрямованої на підвищення обізнаності всіх верств населення щодо дій у надзвичайних ситуаціях здійснюється шляхом

досягнення таких оперативних цілей та завдань, як: запровадження сучасних форм та методів навчання населення практичним діям у надзвичайних ситуаціях та під час небезпечних подій; залучення системи освіти до формування безпечного середовища, зокрема, шляхом доповнення змісту освіти, компонентами, що забезпечують формування навичок захисту від небезпечних подій, надзвичайних ситуацій та небезпек, підтримання безпечного середовища; впровадження в закладах освіти окремих дисциплін, спрямованих на цивільний захист, безпеку життєдіяльності, розпізнавання, розпізнавання та запобігання потенційним, у т.ч. гібридним загрозам та проведення інформаційно-просвітницьких заходів із зазначених питань [14].

Формування та реалізація ефективної державної політики у сферах громадської безпеки та цивільного захисту набуває складності задяки факторами організаційно-інституційного характеру, що пов'язано із трансформацією різних структур сфери безпеки суспільства, обумовленою необхідністю забезпечення ефективної протидії викликам та загрозам в умовах гібридної війни. За таких умов, відчувається потреба у підготовці обізнаного населення, окремих категорій громадян у різних сферах, спроможних вчасно реагувати і запобігати негативним чинникам, у тому числі шляхом здійснення відповідних тактичних заходів із самозахисту і взаємодопомоги.

У представлений публікації зроблено спробу запропонувати для введення у науковий обіг та розкрити поняття «тактична безпека», як складової комплексної безпеки в умовах конвенційної і гібридної війни, а також повоєнного відновлення. Це зумовлено тим, що на особливу увагу заслуговує вирішення проблеми вчасного забезпечення захисту людини, а також надання їй всілякої підтримки і різних видів допомоги (роз'яснювальної, психологічної, домедичної тощо) в тактичних умовах, що дозволяє зберегти найголовніше – життєздатність будь-якої людини, що опинилася у небезпеці, передусім вразливих категорій громадян під час виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням всеохоплюючої оборони та повоєнного відновлення за умов конвенційної і гібридної війни.

За твердженням Сун Цзи, «Вище мистецтво війни полягає у перемозі над ворогом без бойових дій». Зважаючи на це, гібридна війна передбачає взаємодію чи поєднання звичайних і спеціальних інструментів впливу та засобів прихованої діяльності, що спрямована на підрив та руйнування існуючого стану системи. Ці засоби чи інструменти поєднуються синхронізованим способом використання слабкостей супротивника та як наслідок – забезпеченням синергетичного ефекту [2].

Ключові ознаки гібридної війни мають такі особливості: 1) кордони між війною та миром стають розмитими та невизначеними. При цьому, усе важче ідентифікувати чи виділити реальні ознаки війни, оскільки війна усе більше набуває прихованого характеру; 2) спостерігається і збільшується невизначеність, що відображається складністю розпізнавання гібридних атак та ускладненням ідентифікації ворога. При цьому, одним із визначальних чинників безпеки є раптовість і непередбачуваність виникнення подій, які можуть призвести до

негативних наслідків існування в загрозовому середовищі, що передбачає пошук дієвих тактичних, тобто чітких і своєчасних засобів запобігання та реагування на відповідні негативні впливи та гібридні загрози.

Тактична безпека напряму пов'язана з тактикою (дав.-гр. *taktiká* – мистецтво шикування військ, від дав.-гр. *tásso* – шикую війська) – концептуальна дія, яка здійснюється у вигляді одного або більшої кількості конкретних завдань [26] і є складовою воєнного мистецтва підготовки і ведення бою. Тактика – це підготовка та здійснення тактичних дій підрозділами та утвореннями, яка охоплює питання підготовки до здійснення дій в тактичних умовах, успіх якого досягається спільними та злагодженими зусиллями всіх; визначає роль, місце і завдання підрозділу в тактичних умовах та, виходячи з його тактичних властивостей і можливостей; встановлює порядок і способи їхнього застосування.

На нашу думку, тактична безпека – це інтегроване поняття, яке одночасно є похідним від воєнної безпеки, громадської безпеки та індивідуальної безпеки особистості та відповідно, може мати три основні змістовні складові: військову (складова воєнної безпеки), цивільну (складова громадської безпеки та безпеки особистості), а також інтегровану, що відбивається у концепцію цивільно-військової взаємодії задля забезпечення тактичної безпеки в умовах гібридної війни.

Тактична безпека – це безпека, яка зумовлена перманентною потенційною і раптовою дією різних чинників, загроз і впливів, передусім тих, що важко передбачити в умовах конвенційної і гібридної війни, а також повоєнного відновлення і спрямована на швидке запобігання і термінове реагування на ці фактори, що передбачає комплекс дій: особистих, групових, колективних та використання відповідних засобів індивідуального, групового і колективного захисту, допомоги та догляду.

Тактична безпека – це безпека, пов'язана з необхідністю якомога швидкого реагування, застосування різних тактик, алгоритмів і дій, упродовж перших хвилин – коли приходить очікувати на інституційну (спеціальну, унормовану відповідними регламентуючими документами, із застосуванням відповідних сил і спеціальних засобів) допомогу і терміново вживати дії, що спрямовані на усунення загрозових для життя станів.

Отже, тактична безпека – комплекс правил, способів і засобів захисту, запобігання, реагування та термінового усунення небезпеки в непередбачуваних умовах конвенційної та/або перманентної гібридної війни, конкретизація рішень та алгоритмів індивідуальних, групових і колективних дій щодо подолання загрозових для життя станів та їх наслідків. До основних принципів тактичної безпеки за умов як реальної, так і потенційної небезпеки слід віднести: превентивність (щодо визначення, розпізнавання та реагування на реальні та гібридні загрози); безпеку професійних суб'єктів тактичного захисту і постраждалих інших суб'єктів відповідного процесу; своєчасність (обмеженість часу); пріоритетність (враховуючи невідкладність дій та стану постраждалих); простоту (прості дії та маніпуляції); супровід (забезпечення наступності етапів тактичної допомоги та захисту) тощо.

До необхідних умов дотримання тактичної безпеки та вжиття відповідних заходів пропонуємо віднести:

- 1) наявність потенційної загрози, непередбачуваних потенційних чинників небезпеки, небезпечних подій та ознак надзвичайних ситуацій;
- 2) перебування у зоні або осередку реальної небезпеки (тактичних умовах), а також під час евакуації;
- 3) виконання тактичних завдань, що передбачають прийняття термінових тактичних рішень, реагування «тут і зараз»;
- 4) необхідність термінового застосування тактичних алгоритмів та відповідного комплексу дій швидко, вчасно і максимально наближено до місця події;
- 5) розмежування секторів небезпеки (червоний, жовтий, зелений) у т.ч. для підвищення ефективності заходів із забезпечення тактичної безпеки;
- 6) чітке дотримання етапів забезпечення захисту та надання допомоги в залежності від секторів небезпеки у т.ч. задля запобігання новим непередбачуваним впливам;
- 7) здійснення невідкладних тактичних заходів у порядку забезпечення індивідуального, групового і колективного захисту в осередку небезпеки;
- 8) термінове надання відповідної тактичної допомоги (психологічної, домедицинської, роз'яснювальної тощо).

Специфіка забезпечення тактичної безпеки полягає у виборі оптимальної комбінації заходів та адекватної індивідуальної, групової і колективної тактики і залежить від тактичної ситуації в осередку небезпеки, під час евакуації, характеру потенційної або реальної загрози та уражень, рівня індивідуальних знань та навичок, групової злагодженості та колективної взаємодії, наявних індивідуальних та групових засобів захисту, допомоги та догляду.

Щодо видів тактичної безпеки, залежно від рівнів її забезпечення, то як зазначалося, за тактичних умов вона може бути індивідуальною (особистою), груповою і колективною. При цьому, ключовою відмінністю тактичної безпеки від інституційної безпеки полягає в тому, що вона має бути доступною одразу і безпосередньо в осередку небезпеки (ураження) на відмінність від інституційної безпеки, яка забезпечується спеціальними силами і засобами із застосуванням відповідних підрозділів і сил спеціального призначення. Тобто це безпека, що забезпечується у порядку індивідуального, групового і колективного захисту на декількох рівнях: в порядку особистої безпеки, самозахисту і самодопомоги – перший рівень; в порядку безпеки, захисту і допомоги в малих групах – другий рівень; в порядку колективної безпеки, захисту і допомоги – третій рівень.

На наш погляд, існують певні відмінності між груповою і колективною тактичною безпекою, що надає підстави окремо розрізняти ці види тактичної безпеки. Так, за усталеним визначенням група – це: певна спільність осіб, які об'єднані загальними цілями, ідеєю, працею тощо; кілька людей, що перебувають разом, наближені один до одного [17]. Колектив – сукупність людей, об'єднаних спільною діяльністю, загальними інтересами, цілями, які поділяють чи мотивовані принаймні однією спільною проблемою, чи працюють ра-

зом задля досягнення спільної мети [8]. Інше тлумачення поняття колективу підкреслює, що це група людей, пов'язаних спільною працею, що належать до однієї організації, установи або підприємства тощо [7]. За визначенням М.М. Фіцули до ознак колективу слід зарахувати: наявність суспільно значимої мети; щоденну спільну діяльність, спрямовану на її досягнення; наявність самоврядування; встановлення певних психологічних відносин між членами колективу[19].

Тож, відмінності між колективом і групою умовні і найчастіше стосуються 1) налагодженої системи організації (колектив), яка функціонує на постійній основі за визначеною штатною структурою та визначеним набором завдань; 2) кількості осіб (колектив зазвичай включає більшу кількість); 3) керівництва (наявність в колективі формального керівника). На наш погляд, ключова відмінність колективу від групи – це: виконання групою тимчасових функцій, або конкретного тактичного завдання на відміну від колективу і наявність в колективі штатного, тобто формально призначеного керівника, або обраного керівного колегіального органу, тоді як в групі зазвичай достатньо умовно призначеного формального старшого групи або самовизнаного чи обраного неформального ватажка, лідера.

Щодо обґрунтування кількісних відмінностей між колективом і групою, що стосується сил оборони та безпеки за тактичних умов, то за основу такого розмежування пропонується взяти базову кількість військовослужбовців у підрозділі, де запроваджена посада командира. У нашому випадку, це посада командира відділення – найнижча посадова особа в Сухопутних військах Збройних Сил різних країн, яка здійснює командування відповідним підрозділом. Зазвичай у механізованому відділенні до 15 осіб, що може бути підставою для функціональної відповідальності за колективну тактичну безпеку в підрозділі під час виконання бойового завдання, що за функціональними обов'язками покладається на командира відділення, а на рівні окремого взводу (роті) доцільно передбачити уведення штатної посади заступника, відповідального за колективну тактичну безпеку на постійній основі, що передбачатиме зокрема такі функції, як відповідальність за безпеку під час пересувань (транспорт, пішки), під час дислокації в місті; поза містом, в умовах мінно-вибухової небезпеки тощо. Усе це дозволяє з певною умовністю розрізняти колектив і групу, а тому й ставити за можливе запропонувати відповідні рівні тактичної безпеки: індивідуальна (особиста); групова (мала тактична група); колективна (рота, взвод, відділення). Відповідно й забезпечення тактичної безпеки сил оборони, як складової воєнної безпеки на першому рівні досягається особисто; на другому – в порядку взаємодії в межах малої вогневої тактичної групи; на третьому – шляхом організації відповідних колективних заходів у відповідному військовому підрозділі.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок

Тактична безпека – це інтегроване поняття, яке одночасно є похідним від воєнної безпеки, громадської безпеки та індивідуальної безпеки особистості та відповідно, може мати три основні змістовні складові: військову (складова во-

енної безпеки), цивільну (складова громадської безпеки та безпеки особистості), а також інтегровану, що відбивається у концепцію цивільно-військової взаємодії задля забезпечення тактичної безпеки в умовах гібридної війни. Вона зумовлена перманентною потенційною і раптовою дією різних чинників, загроз і впливів, передусім тих що важко передбачити в умовах як конвенційної, так і гібридної війни і спрямована на швидке запобігання і термінове реагування на ці фактори, що передбачає комплекс дій: особистих, групових, колективних та використання відповідних засобів індивідуального, групового і колективного захисту, допомоги та догляду, що спрямовані на усунення загрозливих для життя станів, що є результатом та наслідками конвенційної, гібридної війни, а також під час повоєнного відновлення України.

Важливою складовою планування заходів з реалізації Стратегії національної безпеки України є поширення загальносуспільної культури безпеки, чітке усвідомлення перспективної моделі організації та забезпечення тактичної безпеки, розмежування її рівнів та видів для окремих категорій населення, працівників та проактивних громадян, що беруть участь у повоєнному відновленні. Запровадження заходів тактичної безпеки сприятиме забезпеченню належного рівня воєнної, громадської та особистої безпеки людини та підвищення захищеності населення від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій, а також небезпек, що виникають під час або внаслідок як збройних, так і прихованих конфліктів в умовах як конвенційної, так і гібридної війни.

Ураховуючи наявність різних видів небезпеки в умовах конвенційної та гібридної війни саме для цивільного населення, що чинить спротив, перебуваючи у зоні бойових дій, або під окупацією, а також наявність різних форм цивільно-військової взаємодії окремих категорій громадян і працівників, що зазнають додаткових ризиків під час виконання професійних завдань та перебування на небезпечних територіях, що наближені до зони бойових дій, видається важливим зосередитись у подальшому на розмежуванні рівнів тактичної безпеки та виокремлення такого напряму як цивільна тактична безпека, враховуючи неоцінний український досвід застосування принципів та основних правил воєнної безпеки і військової тактики в бойових умовах для підготовки відповідних окремих категорій цивільного населення (волонтерів, водіїв, соціальних працівників, вчителів, медичних працівників, представників різних організацій та проактивних громадських структур, що беруть участь у повоєнному відновленні тощо). Усе це дозволить значно підвищити загальносуспільну культуру безпеки та ефективність відповідних тактичних заходів.

Отже, тактична безпека є інтегрованим видом безпеки, який перебуває у сфері відносин між цивільним і військовим секторами, що в перспективі може трансформуватися в концепцію цивільно-військової взаємодії щодо запобігання та реагування на різні надзвичайні ситуації та небезпечні події, налагодження ефективної взаємодії між цивільними та військовими структурами та під час виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки, всеохоплюючої оборони та повоєнного відновлення за умов конвенційної і гібридної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпека людини: особливості та можливості впровадження в Україні: збірка аналітичних записок / за ред. О. Міхеєвої, С. Олійник. Київ: Представництво Фонду ім. Гайнріха Бюлля в Україні. 2021. 108 с. URL: <https://ua.boell.org/sites/default/files/2021-12/Human%20Security%20-%20Articles%20%28FINAL%29%20-%20E-VERSION%20%281%29.pdf>
2. Білял А. Гібридна війна – нові загрози, складність і «довіра» як антидот. *Nato Review*. 2021. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/11/30/gbridna-vjna-nov-za-grozi-skladnst-dovra-yak-antidot/index.html>
3. Гончаренко О., Джангужин Р., Лисицин Е. Громадянський контроль і система національної безпеки. *Національна безпека України*. 2003. № 1. С. 39 – 46.
4. Гордієнко С. Г. Методологічні орієнтири розробки понятійно-категоріального апарату у сфері державної безпеки. *Критерії оцінки діяльності органів СБ України* : зб. наук. пр. НА СБ України. Київ, 2004. № 12. С. 140–146.
5. Гордієнко С. Г. Сутність та зміст поняття “державна безпека”. *Стратегічна панорама*. Київ, 2003. № 2. С. 114–120.
6. Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навч. посіб. у 2-х ч.: Ч. I / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін.; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 304 с.
7. Колектив // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. 5-те вид., з дод. і допов. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
8. Колектив // Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998-2004.
9. Корж І. Ф. Державна безпека: Методологічні підходи до системи складових поняття. *Правова інформатика*. 2012. № 4 (36). С. 69-75.
10. Корнієвський О. Концепт суспільної безпеки: сучасний науково-експертний дискурс. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2009. Вип. 21. С. 104–105.
11. Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посіб. Ірпінь: Академія ДПС України, 2000. – 304 с.
12. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. С. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 №121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>
14. Проект Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України від 29.06.2021. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021>
15. Рекомендації Фонду національної та міжнародної безпеки при ЮНЕСКО. URL: <http://www.niisp.gov.ua>
16. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник / за ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.
17. Словник української мови: у 11 т. / за ред. Білодід І. Київ, 1971. Т. 2. С. 182.
18. Тихомиров Д. Щодо співвідношення соціальної та суспільної безпеки. Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку. Харків, 2019. С.198.

19. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. 3-тє вид., стереотипне. Київ: Академвидав, 2009. – 560 с.
20. Храмов В. О. Безпека : юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998-2004.
21. Buzan B., Hansen L. The Evolution of International Security Studies. New York: Cambridge University Press, 2009. 384 p.
22. European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. URL: <https://www.hybridcoe.fi>
23. Gregoratti C. Human Security. *Encyclopedia Britannica*. 14 December 2018. URL: <https://www.britannica.com/topic/human-security/International-initiatives-for-human-security>
24. The National Security Act of 1947 – July 26, 1947 Public Law 253, 80th Congress; Chapter 343, 1st Session; S. 758. URL: <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/national-security-act>
25. United Nations Development Programme. Human Development Report 1994 – New Dimensions of Human Security. New York: Oxford University Press, 1994. URL: <http://www.undp.org/hdro/1994/94.htm>
26. Wragg, David W. A Dictionary of Aviation (вид. first). Osprey, 1973. с. 259. ISBN 9780850451634.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2023

Стаття рекомендована до друку 20.10.2023

Dmytro Karamyshev, Doctor of Sciences in Public Administration,
Full Professor of Department of Social and Humanitarian Policy,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»
of V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1617-3240> e-mail: dvk1vip@gmail.com

Ljudmyla Hordiienko, Candidate of Medical Sciences, Associate professor,
Head of the Department of Disaster and Military Medicine of Poltava State Medical University,
23 Shevchenko Street, Poltava, 36011, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2157-7573> e-mail: hordiienko.82@gmail.com

TACTICAL SECURITY AS A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY AND COMPREHENSIVE DEFENSE UNDER THE CONDITIONS OF CONVENTIONAL AND HYBRID WARFARE

Abstract. The article examines the essence and peculiarities of the concept of tactical security as a component of national security and comprehensive defense of Ukraine under the conditions of conventional and hybrid warfare, the definition of basic conditions, principles and methodological approaches to the implementation of tactical security measures, the use of appropriate methods and means aimed at increasing the effectiveness of protection population under the influence of conventional and hybrid threats, personal, group and collective security of Ukrainian citizens. The analysis of such components of national security as “state security”, “military security”, “public security” and “individual security” was carried out.

It is proposed to introduce the concept of “tactical security” into scientific circulation, taking into account its characteristic features and levels of support.

It is emphasized that in the conditions of both conventional and hybrid warfare, unfortunately, the most vulnerable is the problem of ensuring human security, which is the result of unpredictable consequences of both overt and covert military aggression, mainly in the territories that have found themselves and are in the conditions of hostilities and temporary occupation. Attention is focused on the fact that the specified problem is intensifying and requires the development of a complex of urgent, in particular, tactical measures for its regulation with the help of both existing resource capabilities and potential, including innovative technologies, methods and means, and by combining public awareness, state regulatory mechanisms, public-private partnership, civil-military interaction and public activity and participation at the expense of proactive public structures and knowledgeable citizens, including on the basis of international experience in countering hybrid threats.

It was determined that tactical security is an integrated concept that is simultaneously derived from military security, public security and individual personal security and, accordingly, can have three main meaningful components: military (component of military security), civil (component of public security and personal security) , as well as integrated, which is reflected in the concept of civil-military interaction to ensure tactical security in the conditions of hybrid warfare. It is caused by the permanent potential and sudden action of various factors, threats and influences, especially those that are difficult to predict in the conditions of both conventional and hybrid war and is aimed at quick prevention and urgent response to these factors, which involves a complex of actions: personal, group, collective and the use of appropriate means of individual, group and collective protection, assistance and care aimed at eliminating life-threatening conditions and their consequences.

It has been noted that an important component of planning measures for the implementation of the National Security Strategy of Ukraine is the spread of a public culture of security, a clear understanding of the perspective model of the organization and provision of tactical security, delineation of its levels and types for certain categories of the population, employees and proactive citizens. The implementation of tactical security measures will contribute to ensuring an adequate level of military, public and personal human security and increasing the protection of the population from emergency situations and other dangerous events, as well as dangers arising during or as a result of both armed and covert conflicts in conditions of both conventional and hybrid warfare.

It was concluded that tactical security is an integrated type of security that is in the sphere of relations between the civil and military sectors, which in the future can be transformed into the concept of civil-military cooperation in preventing and responding to various emergency situations and dangerous events, establishing effective cooperation between civil and military structures and during the performance of tasks related to ensuring national security and comprehensive defense under the conditions of conventional and hybrid warfare.

Key words: *national security, state security, public security, military security, tactical security, conventional and hybrid warfare, hybrid threats, comprehensive defense*

In cites: Karamyshev, D. V., & Hordiienko, L. P. (2023). Tactical Security as a Component of National Security and Comprehensive Defense under the Conditions of Conventional and Hybrid Warfare. *Theory and Practice of Public Administration*, 2 (77), 188–205. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-2-11> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Human security: features and possibilities of implementation in Ukraine: a collection of analytical notes (2021) / edited by O. Mikheeva, S. Oliynyk. Kyiv: Representation of the Fund named after Heinrich Böll in Ukraine. 108. URL: <https://ua.boell.org/sites/default/files/2021-12/Human%20Security%20-%20Articles%20%28FINAL%29%20-%20E-VERSION%20%281%29.pdf> [in Ukrainian].
2. Bilyal, A. (2021). Hybrid war - new threats, complexity and «trust» as an antidote. *Nato Review*. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/11/30/gbridna-vjna-novzagrozi-skladnst-dovra-yak-antidot/index.html> [in Ukrainian].
3. Honcharenko, O., Dzhanguzhyn, R., & Lysytsyn, E. (2003). Civil control and the national security system. *National security of Ukraine*, 1, 39-46 [in Ukrainian].
4. Gordienko, S. G. (2004). Methodological guidelines for the development of conceptual and categorical apparatus in the sphere of state security. Criteria for evaluating the activities of the bodies of the Security Council of Ukraine: coll. of science Ave. NA SB of Ukraine. Kyiv, 12, 140–146 [in Ukrainian].
5. Gordienko, S.G. (2003). The essence and meaning of the concept of «state security». *Strategic panorama*, 2, 114–120 [in Ukrainian].
6. Ensuring national security in the main areas of life activity of Ukraine: education. manual in the 2nd part: Ch. I (2021) / V. A. Omelchuk, M. P. Strelbytskyi, S. G. Gordienko, etc.; in general ed. A. M. Kisly and M. P. Strelbytskyi. Kyiv: Interregional Academy of Personnel Management, 304 [in Ukrainian].
7. Collective (2005) // Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language / comp. and goal ed. V. T. Busel. 5th ed., with addn. and added Kyiv; Irpin: Perun, 1728 [in Ukrainian].
8. Collective // Legal encyclopedia: in 6 vols. / ed. col.: Yu. S. Shemshuchenko (rep. ed.) and others. Kyiv: Ukrainian encyclopedia named after M. P. Bazhana, 1998-2004 [in Ukrainian].
9. Korzh, I.F. (2012). State security: Methodological approaches to the system of components of the concept. *Legal informatics*, 4 (36), 69-75 [in Ukrainian].
10. Kornievsky, O. (2009). Concept of public security: modern scientific and expert discourse. *Ukrainian national idea: realities and prospects of development*, 21, 104–105 [in Ukrainian].
11. Nyzhnyk, N.R., Sytnyk, G.P., & Bilous, V.T. (2000). National security of Ukraine (methodological aspects, state and trends of development): academic. manual Irpin: Academy of the DPS of Ukraine, 304 p. [in Ukrainian].
12. On the national security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018 No. 2469-VIII. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2018. No. 31. P. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> [in Ukrainian].
13. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 25, 2021 «On the Military Security Strategy of Ukraine»: Decree of the President of Ukraine dated March 25, 2021 No. 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>
14. Draft Strategy of Public Safety and Civil Defense of Ukraine dated 06/29/2021. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021> [in Ukrainian].
15. Recommendations of the Fund for National and International Security at UNESCO. URL: <http://www.niisp.gov.ua> [in Ukrainian].
16. Sytnyk, G. P., & Orel, M. G. (2021). National security in the context of the European integration of Ukraine: a textbook / edited by G. P. Sytnyk. Kyiv: Interregional Academy of Personnel Management, 372 [in Ukrainian].

17. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes (1971) / edited by Bilodid I. Kyiv, 2, 182. [in Ukrainian].
18. Tikhomirov, D. (2019). Regarding the relationship between social and public security. *Criminal law and criminological means of combating crimes against public safety and public order*. Kharkiv, 198 [in Ukrainian].
19. Fitsula, M. M. (2009). Pedagogy: teaching. manual 3rd ed., stereotyped. Kyiv: Akademvydav, 560 [in Ukrainian].
20. Khramov, V. O. (1998-2004). Security: a legal encyclopedia: in 6 volumes / editor. col.: Yu. S. Shemshuchenko (rep. ed.) and others. Kyiv: Ukrainian encyclopedia named after M. P. Bazhana, [in Ukrainian].
21. Buzan, B., & Hansen, L. (2009). *The Evolution of International Security Studies*. New York: Cambridge University Press, 384 p. [in English] [in English].
22. European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. URL: <https://www.hybridcoe.fi> [in English] [in English].
23. Gregoratti, C. Human Security. *Encyclopedia Britannica*. 14 December 2018. URL: <https://www.britannica.com/topic/human-security/International-initiatives-for-human-security> [in English].
24. The National Security Act of 1947 – July 26, 1947 Public Law 253, 80th Congress; Chapter 343, 1st Session; S. 758. URL: <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/national-security-act> [in English].
25. United Nations Development Programme. Human Development Report 1994 – New Dimensions of Human Security. New York: Oxford University Press, 1994. URL: <http://www.undp.org/hdro/1994/94.htm> [in English].
26. Wragg, David W. (1973). *A Dictionary of Aviation* (вид. first). Osprey, 259. ISBN 9780850451634 [in English].

The article was received by the editors 20.09.2023

The article is recommended for printing 20.10.2023